

Brieven uit Holland, deel 2

Vergeleken met Rotterdam is Utrecht een stille stad. Natuurlijk wordt ze doorsneden door rivieren en kanalen, zonder welke men zich immers een Hollandse stad niet licht voorstellen kan, maar de handel heeft er desondanks niet veel te betekenen.

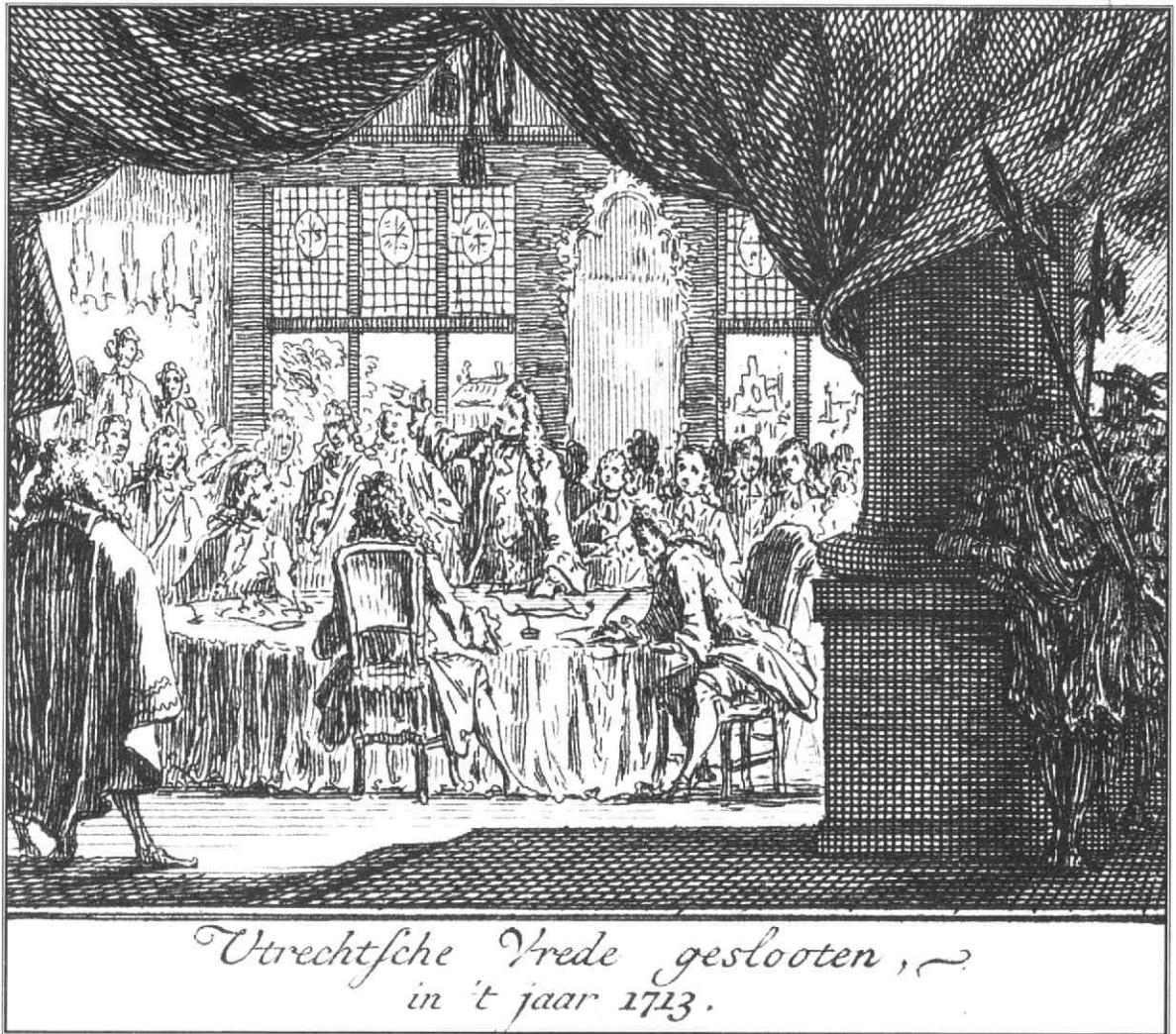
De Rijn vertakt zich hier in twee armen, de oude Rijn en de Vechte [sic], maar hij heeft van nu af zijn oude dag bereikt, hij stort zich niet langer in wilde jeugdige kracht voorwaarts, heeft evenmin nog de kracht de menigvuldige schepen en boten op zijn machtige schouderaars te dragen, nee, hij sluipt heel stil en geruisloos voort, men speurt nauwelijks enige beweging in die traag stromende wateren; slechts wanneer men stilstaat en aandachtig luistert, kan men hem heel zachtjes horen fluisteren over alle wonderlijke avonturen die hij op zijn lange reis heeft beleefd. En het lijkt welhaast, alsof Utrecht heel stil ligt te luisteren naar wat de oude rivier te vertellen heeft. De stad vertelt de rivier wellicht op haar beurt wat zij in haar jonge dagen gezien en beleefd heeft, want Utrecht is een zeer oude stad, misschien wel de oudste van Holland, en het is dan ook geen wonder dat de oude stad en de oude rivier elkaar trouw blijven. Zij is niet zo'n groentje als Rotterdam, waar men in straten wandelt waar tien jaar geleden nog de vissen zwommen - nee, Utrecht rust op klassieke bodem, zij heeft de oude Romeinse adelaars aanschouwd, en zij heeft Willibrord en Bonifatius horen prediken. Zij is ook niet zo arm als Rotterdam, dat zich slechts kan beroemen op Erasmus Rotterdamus, nee, Utrecht laat meer dan

eens van zich spreken in de wereldgeschiedenis: twee Duitse keizers zijn hier gestorven (Conrad II en Hendrik V), en een paus is hier geboren (Hadrianus VI), ja, wat meer is dan een paus, de gehele Hollandse republiek zag hier het levenslicht, want in Utrecht verenigden zich in 1579 de zeven Nederlandse provinciën onder Wilhelm [sic] van Oranje. En ten langen leste werd hier de vrede gesloten die in 1713 een eind maakte aan de lange Spaanse successieoorlog - boven in het stadhuis staat nog steeds de tafel waaraan de vrede getekend is.

Maar Utrecht straalt niet slechts de glans van de idealiteit van het verleden uit, ook in de tegenwoordige tijd is het een stad die tendert naar het ideële, het is de geleerde republiek van Holland, naast of liever boven Leiden; want je weet hoe deze twee universiteiten momenteel de twee tegengestelde richtingen in de theologie vertegenwoordigen: Utrecht de behoudende, die aansluiting zoekt bij de oude leer van de kerk, Leiden de vrijzinnige, die zich steeds meer ervan verwijderd, maar daarmee ook daadwerkelijk van het oude christendom. Je weet welke ingrijpende betekenis de dogmatische en godsdienstige twisten in Holland gehad hebben voor de politieke ontwikkeling. De kerkelijke en de politieke belangstelling mogen dan in onze tijd meer uiteengegaan zijn en zich onafhankelijk van elkaar ontwikkeld hebben, het volk evenwel heeft zijn oude hartstocht voor de dogmatische twisten bewaard, en alles wat vasthoudt aan het oude geloof, ziet naar Utrecht als de plaats waarvan de verlossing zal uitgaan. Op het ogenblik heerst er niet wei-

nig vreugde in het kamp der orthodoxen, omdat de uitstekende Rotterdamse predikant van Oostzee [bedoeld is Dr J.J. van Oostzee (1817-1882) - vert.] is aangesteld als professor in de theologische faculteit hier ter stede, en men heeft hoge verwachtingen van zijn grote begaafdheid. [Scharling wijdde een jaar na verschijnen van Breve fra Holland een aparte publicatie aan de nieuwste ontwikkelingen in de Nederlandse theologie: Den nyere hollandske Teologi - vert.]

Wat gebouwen hier in Utrecht aangaat wil ik alleen bespreken de oude Domkerk, waarvan de eerste steen reeds werd gelegd door Willibrord, maar die in de 13e eeuw van de grond af aan opnieuw werd opgebouwd. Terwijl de meeste Hollandse kerken in een tamelijk plumpe gotische stijl gebouwd zijn, onderscheidt deze kerk zich door haar fijne edeler en slanker vormen, waarvan de oorzaak gezocht moet worden in het feit dat ze verrezen is onder invloed van de Dom van Keulen. Ze had eertijds vijf schepen; een machtige toren verheft zich fier naar het westen. Maar in augustus 1674 werd Utrecht geteisterd door een vreselijke wervelwind, die in de loop van een half uur de stad in een puinhoop herschiep. Torens en huizen stortten in - op het stadhuis heb ik een brief gezien van een ooggetuige die een korte beschrijving geeft van de grote ramp, en na de belangrijkste gebouwen genoemd te hebben die de storm omver had geblazen, besluit hij zijn brief met de wens dat de grote ramp maar geen andere steden getroffen mag hebben - "maar daar heb ik niet veel fiducia in, want de post, die zojuist

*Utrechtsche Vrede geslooten,
in 't jaar 1713.*

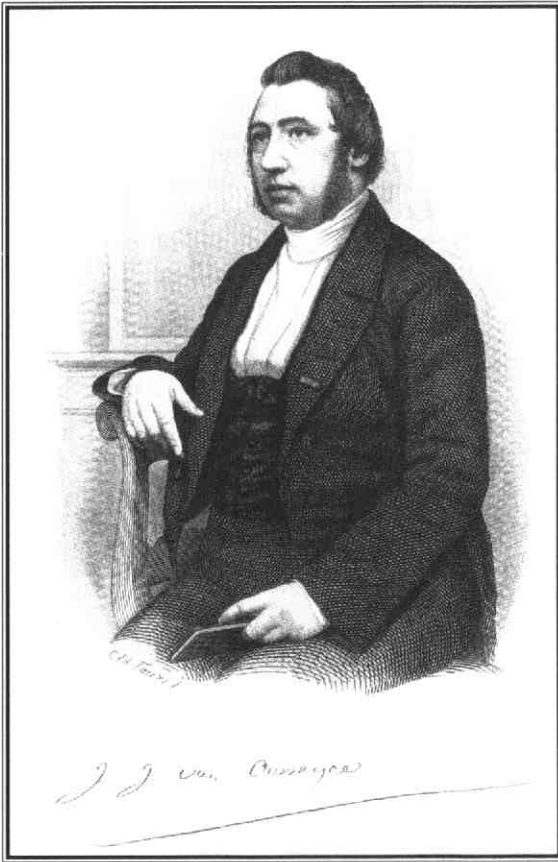
uit Arnhem aankomt, vertelt dat hij de hele weg nog maar één enkele kerktoeren overeind heeft zien staan." Bij deze gelegenheid stortte het hele schip in, terwijl het koor met de koorschepen en merkwaardig genoeg de hoge kerktoeren onbeschadigd overeind bleven staan. De tijden waarin men zulke majestueuze domkerken liet verrijzen, behoren tot het verleden, daarom heeft men het schip niet meer herbouwd, terwijl het koor, nu van de toren gescheiden door een zeer groot, leeg plein, nog steeds voor de godsdienstoefening gebruikt wordt; het wordt helaas, zoals zo veel andere Hollandse kerken, ontsierd door de houten galerijen en schuurachtige bouwsels die men heeft opgetrokken om de toehoorders plaats te verschaffen, en het hele gebouw biedt natuurlijk een wonderlijke, mismaakte aanblik.

Maar nog wonderlijker is het aanzien van de toren. Van het begin af aan is hij niet gelukkig gebouwd: hij is wel in de gothische stijl gebouwd, maar te slank, en de verschillende delen missen de organische samenhang; hij ziet er eerder uit als drie reusachtige blokken, die op elkaar gestapeld zijn, maar de innerlijke samenhang ertussen, de pyramidale stijging die zo zeer de toren van Straatsburg kenmerkt, ontbreekt; er zijn geen steunberen, naakt en kaal toont hij zich van zijn eerste aanzet af. Zolang hij in directe verbinding stond met de kerk, bleven deze gebreken waarschijnlijk enigermate verborgen; maar nu, nu hij volkomen geïsoleerd op dat grote plein staat, vallen ze eerst recht in het oog. Maar 's avonds, wanneer hij zich in 't duister hult, heeft hij iets zeer imponerends over zich. Hij lijkt dan veel groter en krachtiger,

hij ziet er uit als een enorme reus, die in de eenzaamheid van de nacht de wacht houdt over de sluimerende stad. Op deze toren is het grote klokkenspel aangebracht dat ieder kwartier de stad met zijn spel verblijdt. Alle grotere klokketorens in Holland hebben namelijk zo'n klokkenspel, dat elk kwartier het begin van een liedje speelt, elk half en elk heel uur het hele lied. Menigeen vindt dit klokkenspel, dat zich tot in den treure herhaalt, vermoeiend en eentonig, maar ik ben er wel op gesteld, maar je weet dan ook dat ik een groot liefhebber ben van alle mogelijke herriemuziek, van buikorgel tot Turkse trom. Ik vind het juist heel aardig, wanneer ik in mijn eentje rondwandelen in de stille stad, dat 't dan plotseling heel vrolijk hoog boven mijn hoofd begint te spelen. En 's morgens, wanneer ik in mijn bed lig en hoor hoe 't

Brieven uit Holland, deel 2

Dr. J.J. van
Oosterzee
C. Ed. Tauvel
(Het Utrechts
Archief)

klakkenspel begint - ja dan weet ik hoe laat het is. - Over buikorgels gesproken, Utrecht bezit er een aanzienlijke hoeveelheid van, en ik ben hier voor de eerste maal op al mijn wandelingen orgelvrouwen tegengekomen, dat wil zeggen vrouwen die het orgel draaien. Ik begrijp niet waarom men dit niet ook in andere plaatsen ingevoerd heeft; het buikorgel is immers een instrument dat noch lichamelijke inspanning noch veel hoofdbreken kost, en dat mij daarom uitstekend geschikt lijkt voor "het zwakke geslacht."

Waar ik hierboven Utrecht beschreef als een zeer oude stad, dien je dit toch niet zo te verstaan alsof zij er zeer ouderwets uitzag, want dat is niet het geval, net zo min als dat gezegd kan worden van andere Hollandse steden in het algemeen, heel enkele gedeelten van Amsterdam uitgezonderd. Het volksleven in Holland heeft veel ouderwets en middeleeuws over zich, de gebouwen echter niet, evenmin als bij ons en om precies dezelfde reden, namelijk

vanwege het bouw materiaal. Evenmin als Denemarken beschikt Holland over goed, solide bouw materiaal; de kerken uitgezonderd wordt bijna alles opgetrokken uit baksteen, maar de bakstenen gebouwen zijn niet voor de eeuwigheid: wat niet in tijd van oorlog verwoest wordt, wordt verbouwd in vredestijd. Wel is het zo dat de Hollander zoveel mogelijk dezelfde vormen aanwendt als zijn voorvaders, en het is goed mogelijk dat Utrecht er vandaag de dag precies zo uitziet als tweehonderd jaar geleden, maar het bouw materiaal is nieuw, alles blinkt, en daardoor lijkt het alsof het gisteren gebouwd is. Typisch voor Utrecht is, dat de rivieren en grachten ver beneden het straatniveau liggen, terwijl ze in andere Hollandse steden op omstreeks hetzelfde niveau liggen. Hier zijn de ruimten die het dichtst bij de rivier liggen in gebruik als pakhuiskelder, deels ook als woonruimte, en eerst hierboven ligt de straat. De levendigste straat is de oude gracht, het oude kanaal, met verscheidene prachtige winkels, veel drukte en verkeer. Maar verwijderd men zich slechts enige schreden van daar, dan komt men in straten waar alles uitgestorven is, waar men slechts het gerucht van zijn eigen voetstappen hoort, dat door de echo zo nadrukkelijk weerkaatst wordt dat men welhaast zou vrezen geverbaliseerd te zullen worden wegens herrieschopperij. En het aanzien van juist deze straten is bijzonder voornaam: de grote stenen trappen voor de deuren met ijzeren leuning, bekroond met vergulde messing knoppen, de groengeverfde, potdicht gesloten deuren, de grote blinkende vensterruiten, alles straalt behaaglijkheid en over-

vloed uit. En dan daarenboven het gegallonneerd personeel dat men hier tegenkomt, en dat ik nimmer in zo groten getale in het democratische Holland verwacht zou hebben - maar Utrecht is ook een aristocratische stad; geestelijke aristocraten, geboren aristocraten en geldaristocraten trekken zich hier allen op voorname wijze terug. Waarom juist in Utrecht? Omdat de stad befaamd is om zijn fraaie omstreken: men treft er zelfs heuvelachtig gebied aan. Maar toch, laat ik niet onrechtvaardig zijn - de natuur heeft dan wel geen rijkdom in de vorm van schilderachtige schoonheid geschonken, zij heeft slechts "het dagelijks brood" geschonken, dat wil zeggen behoorlijk vruchtbare grond en water in overvloed, maar de mensen hebben deze voordelen bijzonder goed weten uit te buiten. De oude stadsmuren zijn volledig geslecht, en daarvoor in de plaats zijn fraaie wandelpaden aangelegd. Langs de twee Rijnarmen die de stad omvatten, zijn alleéén aangelegd, waar men op hete zomerdagen in de verkoelende schaduw van de lindebomen kan promeneren langs de stille, zacht kens ruisende wateren en zich overgeven aan filosofische bespiegelingen over de wisselvalligheden des levens. Als prachtig voorbeeld van zo een alleé wil ik hier de Maliebaan noemen, die om en nabij de duizend schreden lang is en bestaat uit zes rijen majestueuze lindebomen. Deze laan wekte zelfs zozeer de bewondering van Lodewijk XIV, dat hij uitdrukkelijk bevel gaf haar te sparen, terwijl zijn soldaten anders alle bomen overal waar ze kwamen met de grond gelijk plachten te maken. Nooit kan ik door de Maliebaan wandelen zonder dat ik sterk

moet denken aan de Fredriksberg Allee, maar de Maliebaan leidt niet naar een Fredriksberg Have en wordt al evenmin vergezeld door een Alhambra, Aleenberg, Odeon en hoe al die heerlijkheden ook mogen heten. Al dergelijke etablissementen zijn hier onbekend: Utrecht bezit weliswaar een Tivoli, maar dat heeft alleen de naam gemeen met ons beroemde Tivoli. [Alle namen hebben betrekking op locaties in Kopenhagen - vert.] Het theater wordt slechts een maal per week bespeeld, wanneer een troep toneelspelers uit Rotterdam de stad verblijdt met hun aanwezigheid.

Maar stel je nu Utrecht evenwel niet voor als een miserabel gat. Het inwonertal overtreft immers dat van de hoofdstad van Noorwegen. Holland onderscheidt zich nu juist daarin van Denemarken, dat het zo veel aanzienlijke steden telt. Het gevolg hiervan is, dat de centralisatie, die bij ons zo sterk

naar voren treedt, hier volkomen onbekend is. Elk van de grotere steden vertegenwoordigt haar eigen kant van het geestelijk leven: Amsterdam en Rotterdam zijn handelssteden, Den Haag residentie, Utrecht, Leiden en Groningen geleerde republieken - bij ons is Kopenhagen hoofdstad en residentie, handelsstad en universiteitsstad: het grote hart dat zijn bloed naar alle delen van het rijk pompt. In hoeverre dit het land ten goede komt of niet, daarover kan men lang en breed pro en contra discussiëren; hier kan ik slechts zeggen dat het voor de reiziger alerm minst een voordeel is. Terwijl de vreemdeling die onze Deense verhoudingen wil leren kennen, zich rustig voor een langer verblijf in Kopenhagen kan installeren, en tenslotte, wanneer de lichte, heldere zomerdagen komen, een paar uitstapjes naar het land kan maken, zo kan men zich daarentegen hier in Holland nimmer rustig installeren, maar moet voortdu-

rend een nomadenleven leiden, steeds paraat zijn opnieuw de "Wanderstab" op te nemen en de reislaarzen aan te trekken om naar een nieuwe stad te reizen om te zien welke mensen daar leven en waar ze zich mee bezig houden. Toegegeven, de afstanden zijn niet groot, een uurtje sporen slechts, maar men is toch altijd genoodzaakt van verblijfplaats te wisselen en daarmee ook van de vertrouwde kennissenkring die men zich verworven heeft. En zo nadert dan met rasse schreden het einde van mijn verblijf in Utrecht - de mensen die ik hier heb leren kennen en lief gekregen heb, zal ik weer vaarwel zeggen om nieuwe mensen te leren kennen, van wie ik wederom afscheid moet nemen en zo steeds maar verder, tot ik tenslotte eindelijk met Gods hulp thuiskom en alle oude vrienden en mensen van weleer zal weervinden.

Je H.S.

*Maliebaan
R. Geissler n.a.v.
W.F. Dannenfelsen
(Het Utrechts
Archief)*